

Tapaustutkimuksia perheenyhdistämisen prosessin käytännöistä ja epäjohtonmukaisuuksista

Arvio teoksesta Fingerroos, Outi, Anna-Maria Tapaninen ja Marja Tiilikainen (toim.). *Perheenyhdistäminen. Kuka saa perheen Suomeen, kuka ei ja miksi?* Tampere: Vastapaino. 2016. 250 s. ISBN 978-951-768-542-9.

Tiina-Riitta Lappi

Maahanmuuttoa käsittelevä uutisointi ja sitä kommentoiva julkinen keskustelu Suomessa toimivat suurelta osin sellaisten mielikuvien varassa, joille ei löydy perustetta alan tutkimuksista eikä tilastollisista lähteistä. Yksi tällainen mielikuva liittyy yleiseen käsitykseen perheenyhdistämisen helppoudesta Suomessa. Kesällä 2016 Suomen hallitus hyväksyi ulkomaalaislain muutoksen, jolla tiukennettiin perheenyhdistämisen käytäntöjä aiemmasta. Outi Fingerroosin, Anna-Maria Tapanisen ja Marja Tiilikaisen toimittama teos *Perheenyhdistäminen. Kuka saa perheen Suomeen, kuka ei ja miksi?* on erittäin ajankohtainen tutkimustietoon perustuva vastine sille keskustelulle, jota julkisuudessa on aiheen tiimoilta viime vuosina käyty. Teoksessa avataan perheenyhdistämisen prosesseja, käytäntöjä, taustoja ja lainsäädäntöä lukijalle selkeästi ja moniulotteisesti, pääasiassa perheenyhdistämistä hakevien ja sen kohteena olevien ihmisten näkökulmasta. Julkisessa keskustelussa erityisesti tämä näkökulma jää valitettavan usein vaille huomiota. Teoksen kirjoittajina on joukko perheenyhdistämiin ja siirtolaisuuteen perehtyneitä tutkijoita, jotka käsittelevät aihetta laaja-alaisesti eri tieteenalojen näkökulmasta. Edustettuina ovat antropologia, etnologia, sosiologia, politiikan tutkimus, poliittinen historia, poliittinen maantiede, uskontotiede ja viestinnän tutkimus.

Kirja koostuu johdannon ja epilögin lisäksi kahdeksasta luvusta. Johdannossa todetaan, että Suomeen suuntautuvasta siirtolaisuudesta puhuttaessa puhutaan aina myös perheenyhdistämiseen liittyvistä kysymyksistä, jotka nähdään yleensä ongelmana. Tähän keskusteluun kirjan kirjoittajat ovat halunneet tuoda laajemman, tutkimustietoon pohjautuvan näkökulman. Kirjassa keskitytään pääasiassa niihin perheenyhdistämiin, jotka koskevat kansainvälistä suojelua saaneita eli henkilöitä, jotka ovat saaneet joko pakolaisstatuksen, toissijaista suojelua tai humanitaarista suojelua. Perheenyhdistämisen kenttää ei kirjan toimittajien mukaan pyritä

tarkastelemaan kokonaisuudessaan, vaan tapaustutkimusten kautta keskitytään erityisesti perheenyhdistämiseen liittyviin jännitteisiin.

Perheen ja sukulaisuuden monet muodot ja merkitykset

Kirjan ensimmäisessä luvussa kirjan toimittajat pohtivat perheen erilaisia muotoja historiassa ja eri kulttuureissa otsikolla ”Kurittomat perheet”. Tarkastelun lähtökohtana on suomalaisviranomaisten varsin suppea käsitys siitä, mikä on (ydin)perhe ja miten tämä näkemys suhteutuu niihin moninaiisiin tapoihin, joilla perheet, sukulaisuus ja erilaiset avioliittomuodot rakentuvat, ja ovat jäsenilleen ja yhteisöilleen merkityksellisiä. Lisäksi pohditaan yllämainittuja perhesuhteita, joilla on suora yhteys myös perheenyhdistämisen ja perheyhteyksien ylläpitämisen ja uusintamisen kysymyksiin. Eniten perheenyhdistämishakemuksia Suomessa tulee somalialaissyntyisiltä, joiden perheenyhdistämishankkeet ovat viranomaisten mielestä erityisen hankalia. Tämä johtuu tutkijoiden mukaan paitsi hakemusten suuresta määrästä myös hakijoiden ja viranomaisten varsin erilaisista perhekäsityksistä. Toisessa perheeseen ja sukulaisuussuhteisiin keskittyvässä luvussa Marja Tiilikainen, Abdirashid Ismail ja Mulki Al-Sharmani valottavat somalialaista perhekäsitystä ja perheen kulttuurista rakennetta. Luvussa kuvataan niin somalien moniulotteisia sukulaisuussuhteita ja niiden merkitystä sosiaalisen identiteetin ja yhteiskunnan perustana kuin perhe-elämän ja sukulaisuussuhteiden ylläpitämistä somalien ympäri maailmaa ulottuvassa diasporassa. Luku on erinomainen kuvaus perhekäsityksen ja sukulaisuussuhteiden moninaisuudesta ja niiden kokonaisvaltaisesta vaikutuksesta yksilöiden jokapäiväiseen elämään.

Kirjan kolmannessa luvussa Outi Fingerroos käy yksityiskohtaisemmin läpi, mitä perheenyhdistäminen tarkoittaa. Luku perustuu pääasiassa viranomaisten ja kansalaisjärjestöissä toimivien haastatteluihin sekä virallisissa asiakirjoissa esiintyviin määrittelyihin. Aineistonsa pohjalta Fingerroos toteaa, että maahanmuuttoviraston päätökset perustuvat todistukseen perhesiteen olemassaolosta perheenyhdistämisen mahdollisuutta arvioitaessa. Kuitenkin käytännön toimintaa ohjaavana perhesiteen määrittelyn perustana ovat pääasiassa suomalaisen perhekäsityksen ja -kulttuuriin perustuvat kysymykset eikä hakijan kulttuurisia taustoja juurikaan huomioida.

Tämä asetelma kuvaa laajemminkin sitä, että perheenyhdistämisen käytännöt ja lainsäädäntö ovat vahvasti ydinperhekeskeisen ideologian määrittämiä ja toisenlaisten perhesiteiden olemassaoloa pidetään aina lähtökohtaisesti epäilyttävänä. Sama tematiikka onkin jollain tavoin läsnä kaikissa teoksen luvuissa. Kirjoituksessaan Fingerroos kysyy ”onko suppea perheideologia ja muukalaisiin kytkeytyvien uhkien torjunta sisään kirjoitettuna suomalaisen lainsäädäntöön ja ulkomaalaishallintoon tavalla, jolle ei löydy tieteellisiä, faktatietoon pohjaavia perusteita?” (s. 76). Tällä kysymyksellä suomalaisesta perheenyhdistämispolitiikasta hän tiivistää yhden koko teoksen keskeisistä havainnoista, jota teoksen kaikki luvut myös jollain tavoin käsittelevät joko tapaustutkimusten kautta tai yleisemmällä tasolla. Kirjaa lukiessa tulee sellainen vaikutelma, että useissa perheenyhdistämiseen liittyvissä käytännöissä on kohtia ja tulkintoja, joille tutkijat eivät ole löytäneet selkeitä, julkilausuttuja perusteita. Ikään kuin päätösten taustalla ja myös perusteena olisi aina jotain sellaista,

mitä on faktuaalisesti vaikeaa, ellei mahdotonta todentaa. Toisaalta päätöksiä tekevät perustelevat päätöksiään niin, että he vain noudattavat lakia.

Yksilön oikeus perheeseen

Kolmessa edellä esitellyssä luvussa tarkastelunäkökulmana on perhe yhteisönä erilaisissa kulttuurisissa ja yhteiskunnallisissa konteksteissa. Seuraavissa luvuissa keskitytään selkeämmin yksilön oikeuksiin ja mahdollisuuksiin olla ja elää osana perhettä, riippumatta siitä, miten se kulloinkin määritellään. Anna-Kaisa Kuusisto-Arponen kirjoittaa artikkelissaan ”Perheettömiksi suojellut” alaikäisinä Suomeen tulleiden oikeudesta perheeseen tai paremminkin siitä, että tämä oikeus jää hyvin usein yksin tulleiden lasten ja nuorten kohdalla toteutumatta. Lasten perheenyhdistämishakemusten käsittelyssä keskeinen kriteeri on huoltajan aiempi asumishistoria Suomessa olevan lapsen kanssa eikä esimerkiksi biologisen siteen varmistaminen DNA-tutkimuksella yksin riitä. Jos lapsi on lähetetty turvaan salakuljetettuna, tätä voidaan pitää perusteluna perheenyhdistämispäätöksen epäämiseksi. Viranomaiset saattavat tulkita lapsen saattamisen yhteen perheensä kanssa aiheuttavan ongelmia lapsen kehitykselle.

Kuusisto-Arponen kysyykin, miten tällä tavoin jopa pelokkaasti perheeseen suhtautuva viranomaishallinto ymmärtää lapsen edun alaikäisen perheenkokoajan kohdalta. Turvapaikka- ja oleskelulupaprosessien jälkeen yksin Suomeen tulleet siirtyvät perheryhmäkoteihin, joissa muodostuu toisten nuorten ja ohjaajien kanssa vertaisperheitä. Tämän luvun jännitteinen asetelma syntyy siitä, että lapsia ”suojellaan” perheiltään, mutta samalla heistä tulee usein vuosiksi lastensuojeluyksiköihin verrattavien ryhmäkotien vakituisia asukkaita. Voisi ajatella, että he elävät perheryhmäkodeissa erillään perheestään, mutta monin tavoin erillään myös suomalaisesta yhteiskunnasta, vaikka heille taataan institutionaalista hoivaa ja huolenpitoa. Kuusisto-Arponen puhuu henkisestä, sosiaalisesta ja maantieteellisestä sijattomuudesta, joiden uhriksi yksin tulleet lapset joutuvat pitkälti sen takia, että alaikäisen lapsen sosiaaliset suhteet ja perhe tulkitaan perheenyhdistämisen hallintakäytänteissä pelottaviksi ja uhkaaviksi. Tässä luvussa keskiöön nousee selvimminkin perheenyhdistämiseen liittyvien kysymysten yhteys ihmisten hyvinvointiin ja niiden merkitys arkielämän rakentumisessa.

Saara Pellander ja Johanna Leinonen käsittelevät artikkelissaan sitä, miten maahanmuuttoviranomaiset ja hallinto-oikeuden jäsenet ovat perustelleet vuosina 2000 ja 2005 annettuja päätöksiään avioliiton perusteella jätettyihin oleskelulupahakemuksiin. Asiakirjojen tekstuaaliseen tulkintaan perustuvan analyysin yllättävin löydös tutkijoiden mukaan oli se, että ylijärjestyneet perhesiteet näyttivät vaikeuttavan oleskeluluvan myöntämistä suomalaisen ulkomaalaiselle puolisolalle. Tehdyissä päätöksissä ja niiden perusteluissa nousevat esiin perinteiset käsitykset aviopuolisoiden välisistä sukupuolirooleista vastoin pohjoismaista ideaalia kahden elättäjän perhemallista. Kirjoituksessa kuvataan hyvin erilaisten tapausesimerkkien kautta sitä, miten lähtökohtaisesti haastavaa, monissa tapauksissa jollain tapaa lähes absurdia, on arvioida ihmisten avioelämän laatua, toisin sanoen päätellä, millainen on ”aito” avioliitto.

Saara Pellander on kirjoittajana myös toisessa artikkelissa, jossa hän yhdessä Karina Horstin kanssa analysoi julkisuudessa käytyä keskustelua kahden isoäidin oikeudesta oleskelulupaan Suomessa asuvien aikuisten lastensa perheenjäseninä. Artikkelin painottuu selkeästi niihin moninaisiin kulttuurisiin käsityksiin, joilla eri näkökantoja julkisessa keskustelussa on perusteltu. Jos perheiden ja perhesiteiden arviointi ja todentaminen on kulttuurisidonnaista ja tulkinnanvaraista, DNA-analyysin tulos sen sijaan on objektiivinen, eikä sitä voi väärentää. Artikkelissaan Anna-Maria Tapaninen kuitenkin osoittaa, ettei DNA aina ole peruste, jolla väitetyt perhesiteet voitaisiin todistaa aidoiksi. Oikeus perheeseen on paitsi lainsäädännöllinen myös ennen kaikkea ihmisoikeuskysymys. Näiden välinen suhde ja merkitys erilaisissa perheenyhdistämiseen liittyvissä kysymyksissä on Miia Halme-Tuomisaaren aihe teoksen viimeisessä varsinaisessa luvussa.

Perhe, ylitajaisuus ja hallinnolliset käytännöt

Teos käsittelee eri näkökulmista perheenyhdistämiseen liittyviä monitahoisia ja monitulkintaisia kysymyksiä perheen, arkielämän, ylitajaisuuden ja hallinnollisten käytäntöjen keskinäisistä suhteista. Kirjan luvut olisi voinut järjestää myös toisin kuin nyt on tehty, varsinkin perheenyhdistämistä yleisesti käsittelevän luvun olisin mielelläni lukenut jo heti alussa. Kaikissa teoksen luvuissa yksi näkyvä teema on ”moninaisen” perheen tai perhekäsityksen ja ”suoraviivaisen” hallinnon yhteensovittamisen haasteellisuus. Teos osoittaa, miten vaikeaa perhesuhteita ja perheiden ylitajaisen arjen muovaamia käytäntöjä ja kokemuksia on määrittellä, arvioida ja arvottaa hallinnollisin määrein ja mittarein. Viranomaiset esittävät päätöksensä perustuvan lakiin, arvioinneissa he toteuttavat kulloisenkin lain pykälää, mutta silti päätöksissä näyttäisi usein olevan rivien välistä luettavissa, että monissa tapauksissa ihmisten kertomukset vain jostain syystä tuntuvat joko todelta tai epätodelta. Tämä on yksi teoksen lukuisista jännitteistä, joita kirjan kirjoittajat ovat teoksessa halunneet nostaa esiin.

Virkamiesten ja järjestötoimijoiden ääni kirjan luvuissa jää aika vähäiseksi tai jollain tavoin piiloon, vaikka heidät nostetaan esiin takakannen esittelytekstissä. Tosin kirjan lukemisen jälkeen mietin, ettei se ehkä yhdessä teoksessa olisi edes ollut mahdollista, koska tässäkin muodossa teoksen asiasisältö on hyvin laaja ja siinä riittää luettavaa ja pohdittavaa useammaksikin lukukerraksi varsinkin, jos perheenyhdistämiseen liittyvät moninaiset kysymykset ja lainsäädäntö eivät ole lukijalle aiemmin tuttuja. Jossain määrin kirjan luvut olivat ehkä hieman eri mitallisia toisiinsa verrattuna, mutta kokonaisuutta se ei lopulta haitannut. Kokonaisuus on kuvaus perheenyhdistämiskysymysten monimutkaisuudesta ja yksiselitteisen esittämisen haasteellisuudesta, missä teos onnistuu erittäin hyvin. Teos keskittyy nimensä mukaisesti perheenyhdistämisen käytäntöihin ja kokemuksiin Suomessa, mutta samalla se kertoo paljon perheestä, perheiden ja perhesiteiden moninaisuudesta ja erityisesti ylitajaisen arjen haasteista perhe-elämän näkökulmasta. Monipuolinen teos on usean eri alan tutkijan tärkeä ja yleistajuisesti kirjoitettu puheenvuoro hyvin ajankohtaiseen yhteiskunnalliseen kysymykseen ja siitä käytävään keskusteluun.

Dosentti, FT Tiina-Riitta Lappi työskentelee yliopistotutkijana Helsingin yliopistossa Jaettu kaupunki -hankkeessa.